

Мар'яна ЛАНОВИК (Тернопіль)

МІФОПОЕТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД: ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ СВІТУ

На зламі тисячоліть сучасна гуманітарна наука при вирішенні багатьох проблем знову обернулась обличчям до людини. Велика кількість невирішених теоретико-світоглядних питань перекладознавства почали розглядатись не стільки крізь призму складності та багатощаровості структури художнього тексту, скільки з точки зору унікальності вираженого у ньому авторського художньо-мистецького світу, індивідуальної людської свідомості як сутності чи явища, детермінованого багатьма чинниками, що у функціональному плані є значно складнішим, ніж сам текст.

У плані міжмовних перекладів (що в цілому окреслюється ланцюгом відносин автор — художня дійсність — твір — перекладач-як-читач — перекладач-як-співавтор — перекладений твір-як-нова-художня-дійсність) ця проблема ускладнюється тим, що автор оригіналу та перекладач часто є не просто індивідуальностями, носіями різноструктурних (нерідко генетично віддалених мов), а й представниками абсолютно відмінних культур, що пройшли різними історичними шляхами становлення та розвитку. Відтак кожен із них несе на собі відбиток не лише власної національної історії, а й неповторної психології, ментальності, помножених на неповторність міфології та міфософії тієї нації, яку представляє.

Подібні думки все частіше проступають на перший план у сучасних літературознавчих та перекладознавчих розвідках: “Всі народи є спадкоємцями певної культурної спадщини. Вона протягом століть формувалася під впливом багатьох історичних факторів, а тому є складною і багатощаровою. Кожен конкретний культурний круг сьогодення є результатом взаємодії, накладання і боротьби різних, часом антагоністичних культурних традицій, принципів і засад. Однак це лише один бік справи — попри всю історію у світі суцього, людина має ще й іншу свою, може у часі й не змірювану, історію. Це той вимір людини, у якому вона творить свої стосунки з своєю, скажімо, метафізичною першоосновою. У цій сфері вона здійснює себе як свободу. Однак у світі — вона не є вільною. Вона детермінована у ньому від самого початку. Одним із вимірів таких детермінант є культура, причому це завжди культура конкретна” [1, 168].

Ці проблеми надзвичайно гостро постають у сфері рецепції художніх творів в іншій мистецько-культурній дійсності внаслідок їх перекладу. Таким чином авторсько-мистецька модель світу, що зафіксована в оригіналі, починає існувати в іншому літературно-культурному вимірі. При цьому художня реальність не залишається незмінною, оскільки входить в іншу літературу крізь призму “своєї історії” (за Т.Возняком) автора перекладу — його думок, поглядів, смаків та уподобань тощо. Часто недостатньо, щоби перекладач знав історію літератури та культури, яка стоїть за конкретним твором, “історію автора” оригіналу, оскільки, навіть дослідивши і вивчивши ці позатекстові фактори, перекладач може відчувати, що це — зовсім інша реальність, не співвідносна з його власною. Тому тут важливе місце займає духовне (часто інтуїтивне) розуміння першотвору.

Основна різниця між оригінальною і перекладацькою творчістю полягає в тому, що перед автором першотвору стоїть відображувана ним жива дійсність чи сконструйований ним самим уявний світ, а перед перекладачем стоїть опосередкована художня дійсність у вигляді чужого твору, що перекладається. Разом з тим його регламентує завдання, поставлене йому живою дійсністю і рамками твору, який обмежує його своєю формою і змістом. Останній фактор особливо ускладнює завдання перекладача. Крім того, на відміну від автора оригінального твору, перед перекладачем стоїть готова ідея, готові образи, втілені в художню форму іншою мовою. Отже, йому залишається тільки відтворити художню цілісну картину оригіналу. Але художня дійсність, яка є живою дійсністю, що пройшла крізь призму авторського світосприймання, повинна бути відображена крізь призму світосприймання перекладача.

Проблема тут полягає в тому, що на цьому етапі відбувається зіткнення двох індивідуальностей — автора і перекладача. Перепускаючи ідеї та емоції оригіналу крізь свою свідомість, перекладач не залишається до них байдужим, осмислює їх, виявляє якоюсь мірою свої симпатії та антипатії і мимоволі підкреслює одне, затираючи інше, дещо обминає, а дещо наголошує більше, ніж автор. Цей процес справді нагадує процес оригінальної творчості, але з однією істотною різницею: в оригінальній творчості відбувається осмислення реальності, а в перекладі — нове осмислення вже осмисленого. І важливим при цьому є те, щоб перекладач не затінював своєю індивідуальністю, своїми смаками, поглядами та уподобаннями автора першотвору, не деформував його образів, образного світу. У даному разі маємо на увазі не просто світ образів, що є невід’ємною частиною кожного художнього твору, а той вимір, що зберігає національну міфологію митця (свідомо чи

підсвідоме зафіксовану в його творчості). Більшість дослідників на сьогодні погоджується з думкою, що неповторне мистецьке "я" кожного художника завжди сягає своїм корінням неповторного національного його народу, тієї міфопоетики, національної культури, що дає можливість вирізнити одну націю від іншої (відтак, одну мистецьку систему від іншої). Неповторність авторського світобачення є невід'ємним елементом кожного літературного твору, адже жодна творчість неможлива без прояву індивідуальності творця. Праця перекладача має характер, підпорядкований творчості письменника оригіналу, тому він повинен передати індивідуальність автора першотвору у всіх її виявах. За всіх відмінностей між перекладачем і письменником їх індивідуальності у процесі перекладу вступають у складну взаємодію. При цьому переклад, який є витвором духовної діяльності, як і кожен витвір людини, несе на собі відбиток індивідуальності творця. Навіть при найбільш об'єктивному підході до першотвору щось у ньому залишається чужим, невідповідним внутрішньому світові перекладача. Крім того, ще й опір іншомовного матеріалу (іншокультурної свідомості та світобачення) вносять корективи у техніку перекладу. Але індивідуальність перекладача розкривається насамперед у тих елементах перекладу, які не мають прямих відповідників до першотвору. В зв'язку з цими проблемами слушною є думка Коптілова, який вважає, що "кожен переклад — це поле боротьби між об'єктивним відображенням першотвору і суб'єктивним тлумаченням його перекладачем" [2, 89].

Відтворення моделі світу автора у процесі перекладу є необхідною ланкою творчості перекладача. Цей етап передбачає проникнення в структуру оригіналу, в якій кристалізується витворена автором образна модель світу (а крізь цю призму — модель світобачення чи її уламки нації письменника).

Відображаючи індивідуальні особливості творчості автора, художній переклад завжди передбачає відтворення національних особливостей оригінального твору, міфопоетичних структур на всіх рівнях тексту. Адже "справжній митець завжди пов'язаний зі своїм народом, котрий має естетичні і морально-етичні ідеали, віковічні традиції, специфічний характер художнього мислення, нарешті, певні характеристики психічного складу. Відтворити в перекладі ці особливості — означає реалістично передати національні риси оригіналу" [3, 119-120]. Такий підхід дав можливість дослідникам поряд з іншими видами відтворення першотвору іншомовними засобами виділити міфотворчий переклад, у процесі якого головна увага звертається не на дослівність чи граматично-синтаксичну побудову тексту, а на збереження в іншомовному відповіднику найбільш

метафізичних структур національної свідомості та підсвідомості. Новаліс висловлює думку про те, що саме такі переклади є "перекладами у найвищому розумінні" [4, 105], оскільки "вони передають чисту ідеальну сутність індивідуального художнього твору. Вони передають нам не реальний твір, а його ідеал" [4, 105].

Оскільки художній твір майже завжди відображає риси побуту того народу, з якого вийшов автор, його міфологію, культурні традиції, то перекладач повинен мати певні міфолого-етнографічні знання. До того ж він повинен чітко уявляти стилістичні можливості обох мов, добре знати їх експресивні засоби. Тут, на наш погляд, слушною є думка Гайпінчеру, що "...передати національні особливості оригіналу означає передати... характер образного мислення автора" [3, 121]. Але перекладач повинен здійснити це засобами іншої мови і у формі, доступній іншомовному читачеві.

Незаперечний той факт, що через кожен національне забарвлений елемент твору, найменшу деталь, що несе відбиток національної свідомості, міфології, просвітлюється цілісний національний образ світу окремого народу. Г.Гачев, окреслюючи національні образи світу, у своєму дослідженні осмислює відмінності національних культур як не випадкове, а органічне явище, зумовлене глибокими матеріальними і духовними причинами, історичним розвитком, Генетичною спорідненістю. З-поміж цих причин чітко виділяється три основні: 1) природа (Космос), серед якої живе народ; 2) душа народу (Психея); 3) логіка його розуму (Логос).

Національний склад мислення, на думку дослідника, матеріально закріплений у словесності народу. При передачі тої чи іншої ідеї чи художнього твору в цілому неминуче буде відбуватись деформація. В цьому випадку, за словами Г.Гачева, "...Відбувається, так би мовити, інтерференція, накладання національних образів світу" [5, 53]. Дослідник вважає, що "при зіткненні мов виражається найбільш гостро зіткнення способів життя і матеріальних, і духовних культур" [5, 36]. Це зіткнення відбувається не просто в житті, а на рівні свідомості, осмислення життя. Художній переклад стає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше. Г.Гачев називає цей процес роботою "думками-образами", яка є особливим видом духовної діяльності, де поєднується розум і уява, логіка і здатність до художнього мислення. І при цьому "кожна думка тут — не однозначна теза, а багатозначний образ, що свій зміст має лише в контексті" [5, 178].

Слід зауважити, що в такому випадку важливе значення має не тільки контекст окремого твору, але й загальнолітературний

контекст окремої національної літератури, міфологічний, історичний, культурний контексти, а також мовний дискурс. Не зважаючи на те, що Г. Гачев вважає, що досліднику перекладу слід виходити із “презумпції нерозуміння” як робочої гіпотези, він приходить до висновку, що зіткнення національних образів світу приводить до їх взаємопроникнення та взаємопізнання. Він не єдиний висловив таку думку. Сучасна теорія перекладу висунула та обґрунтовує тезу про поєднання в перекладі окремих національних рис першотвору з рисами, притаманними національній культурі перекладача: “У процесі перекладу має відбуватися синтез національних особливостей двох народів, представлених автором і перекладачем, і виникнення нових, спільних національних форм та ознак внаслідок цього синтезу. Саме шляхом такого синтезу переклад завжди розсуває національні межі літератури” [6, 204]. Тільки в такому випадку перекладний твір може вписатися в “чужий” літературний контекст і вступити в різноманітні контакти з літературою реципієнта, збагачувати її новими мотивами, темами, художніми образами.

Література:

1. Возняк Т. Складність людини і надія // Тексти та переклади. - Харків: Фоліо, 1998.
2. Коптилов В. Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. - К.: Дніпро, 1972.
3. Гайнічеру О. Поезія і мистецтво перекладу. — К., 1990 /
4. Новалис. Фрагменти // Литературные манифесты западноевропейских романтиков. — М., 1980.
5. Гачев Г. Национальные образы мира. — М.: Сов. писатель, 1988.
6. Кундзин О. Переводческий блокнот // Мастерство перевода. — М.: Сов. писатель, 1968